

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

Корзуна Дмитра Юрійовича «Діяльність І.Є. Овсінського в контексті розвитку вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи наприкінці XIX – початку XX століття», представлену на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук зі спеціальності 07.00.07 – історія науки й техніки

Актуальність теми дисертаційного дослідження, її зв'язок з науковими програмами.

Багатолітні напрацювання вітчизняного галузевого дослідництва, критичний аналіз здобутків та помилок становлять цінний інформаційний і науковий потенціал для ефективного функціонування аграрного комплексу, адже дозволяють врахувати досвід поколінь вчених-аграріїв, узагальнити та використати одержані ними результати та знайти шляхи для вирішення проблем сучасності. Особливо цінними є творчі долі тих персоналій, які з певних причин були недооцінені сучасниками, однак у своїх наукових пошуках випереджали свій час. До таких талановитих дослідників належить Іван-Матвій Свєтенович Овсінський (1855–1909), новатор, який заклав основи вчення про органічне рослинництво, що передбачає, крім високої прибутковості, створення стійкої агроекологічної системи. Дослідник здійснив суттєвий внесок в інтродукцію ранніх сортів сої на українських землях, що прискорило розвиток селекції цієї сільськогосподарської культури та сприяло її поширенню серед європейських й американських виробників. Він стояв біля витоків вітчизняного ґрунтозахисного енергозберігаючого машинобудування. Чималий інтерес становлять його роботи з упровадження в садівництві стланцевих форм плодкових культур; основ кооперативного солідаризму. Незважаючи на ґрунтовність наукового доробку І.Є. Овсінського, вказані напрями його дослідницьких інтересів є більшою мірою незнаними серед наукової громадськості. Тому актуальність теми роботи Д.Ю. Корзуна не викликає сумніву, оскільки в ній уперше відтворені напрацювання І.Є. Овсінського як вченого й організатора вітчизняної агрономії та сільськогосподарської дослідної справи кінця XIX – початку XX століття.

Дисертаційне дослідження виконувалося відповідно до загального напрямку наукових досліджень Інституту історії аграрної науки, освіти і техніки Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН і є складовою наукових тем «Концептуальні та методологічні основи науково-інформаційного забезпечення інноваційного розвитку аграрної науки в

умовах євроінтеграційних процесів» (номер державної реєстрації 0116U002099), «Методологічні та організаційні засади управління системою інноваційно-інвестиційного розвитку аграрної науки: історико-концептуальний аспект» (номер державної реєстрації 0116U0002103).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та їх достовірність. Дисертаційна робота «Діяльність І.Є. Овсінського в контексті розвитку вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи наприкінці ХІХ – початку ХХ століття», викопана Д.Ю. Корзуном, є самостійним науковим дослідженням, в якому проведено цілісний історико-науковий аналіз теоретичного і практичного внеску І.С. Овсінського у розвиток сільськогосподарської дослідної справи кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Базуючись на змістовній, багатоаспектній фактологічній основі, дисертаційне дослідження дає змогу доповнити прогалини в історії розвитку сільськогосподарської науки, сприяє переосмисленню на основі принципу об'єктивності досвіду в галузі історії науки, допомагає правдиво висвітлити маловідомі сторінки історії вітчизняної аграрної науки та сільськогосподарської дослідної справи в Україні.

Обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків дисертаційної роботи підкріплені опрацюванням вітчизняної та зарубіжної наукової літератури, ґрунтовним вивченням джерельної бази, яка забезпечена, насамперед, документами архівних установ, матеріалами відділів рідкісних і цінних видаць наукових бібліотек України та Польщі. Застосування методологічного інструментарію при дослідженні теми дозволило розглянути діяльність І.С. Овсінського як складову історії сільськогосподарської дослідної справи, що являє собою історично й об'єктивно зумовлений процес, який взаємозалежний із соціально-економічним і політичним розвитком українських земель, їхніми культурними традиціями, науковими, політичними та національними запитам.

Дисертант розробив структуру дисертації відповідно до предмету та завдань дослідження, підібрав систему методів наукового пошуку, що відповідають принципам історизму, об'єктивності пізнання, цілісності і всебічності, системності й комплексності в історичній науці. Це дозволило отримати виважені науково-обґрунтовані висновки, які мають важливе теоретичне і практичне значення для інтерпретації складових життєвого і творчого шляху І.С. Овсінського, визначення його внеску у розвиток аграрної науки України. Основні наукові положення, які одержані за результатами досліджень, відображені в висновках (с. 207–212).

Наукова новизна одержаних результатів та повнота їх викладу в опублікованих працях. Дисертантом вперше досліджено інтелектуальну біографію І.С. Овсінського, яку вибудовано через особистісний, професійний, бібліографічний, ситуаційний рівні сприйняття особистості. Запропоновано періодизацію життєвого та творчого шляху новатора, що сприяло послідовному відтворенню його ролі у становленні і розвитку вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи; окреслено процес формування І.С. Овсінського як особистості та дослідника. В роботі вперше подано систематизацію його праць, на основі чого визначено напрями його наукових і дослідницьких пошуків. Охарактеризовано їх та аргументовано пріоритетність і практичну значущість його досліджень для подальшої еволюції наукової думки щодо агротехнічних прийомів у рільництві та садівництві, селекції сої, агроекономічних питань; відтворено роль І.С. Овсінського у процесах реалізації ґрунтозахисного землеробства та впровадження основ органічного рослинництва. Вперше подано бібліографію новатора.

Відзначаємо формування автором об'ємної джерельної бази дослідження, віднайдення та залучення до наукового обігу раніше невідомих архівних матеріалів, що дало можливість уточнити окремі біографічні дані І.С. Овсінського, зокрема інформацію про родину, навчання, взаємостосунки із владними органами та спростувати міфи, пов'язані з постаттю дослідника.

Робота має міждисциплінарний характер, тому її матеріали можуть бути використані при проведенні історіографічних, біографічних і енциклопедичних досліджень з історії науки і техніки та історії сільського господарства, викладанні в університетах курсів як історичного, так і фахового спрямування – історії України, історії науки й техніки, сільського господарства. Одержані результати були б корисними в музейній справі та для популяризації досягнень вітчизняної науки у засобах масової інформації.

Основні результати та висновки дисертації оприлюднено в наукових конференціях, висвітлено у 8 одноосібних наукових публікаціях, серед яких 2 статті у наукових фахових виданнях за спеціальністю; 1 – в іноземному науковому виданні; 4 – у збірниках матеріалів наукових конференцій та читань; 1 – що додатково відображає наукові результати дисертації.

Оцінка змісту дисертаційної роботи, її завершеність. Рукопис складається зі вступу, трьох розділів, що в свою чергу поділяються на підрозділи, висновків, списку використаних джерел (306 найменувань) та 6 додагків. Повний обсяг дисертації становить 254 сторінки, основний текст роботи викладено на 198 сторінках.

У вступі обґрунтовано актуальність дисертаційного дослідження, зв'язок роботи з науковими програмами, темами, визначено мету та сформульовано завдання дисертаційного дослідження, визначено об'єкт і предмет дослідження, хронологічні межі, розкрито методологічну основу дослідження, показано наукову новизну одержаних результатів та їх практичне значення, апробацію результатів дисертації, наявність публікацій за темою дослідження та структуру роботи.

У першому розділі «*Стан наукового опрацювання проблеми, джерельна база та методологічні основи дослідження*» проаналізовано історіографію, висвітлено джерела за темою дисертації, обґрунтовано застосування в процесі роботи методологічних принципів та методів.

Дисертантом виділено й проаналізовано праці С. Лиховського (С. 27), О.О. Славінського (С. 27), В.О. Бертенсона (С. 28-29, 125), С.М. Богданова (С. 30-31, 151-152), М.К. Васильєва (С. 32-34), М.П. Соколова (С. 34), П.П. Заєва (С.37), В.А. Вергунова й інших та зарубіжних науковців-селекціонерів – Л. Грандо, Дж. Лекартьєс, К. Фрувірта (С. 33-34). Проте водночас встановлено, що вони висвітлюють лише певні фрагменти діяльності вченого.

Погоджуємося з автором, що історіографічний аналіз праць дорядянського періоду засвідчує, що постать І.С. Овсінського цікавила наукову громадськість більшою мірою в контексті його поглядів, вміщених у праці «*Нова система землеробства*», менше уваги приділялось аналізу його напрацювань щодо культури сої, ефективності роботи його авторських конструкторів сільськогосподарської техніки.

Не можемо, не звернути увагу й на те, що автором вірно зазначено про те, що «В історіографічних працях радянського періоду домінує заідеологізований підхід до історії сільськогосподарської дослідної справи, де акцент робився на класовому підході щодо трактування постаті дослідника та його творчої спадщини. Зацікавлення І.С. Овсінським та його працями припадає на 20-30-ті рр. і пов'язано із посталями М.М. Тулайкова, Д.Н. Прянішнікова та В.Р. Вільямса, коли черговий раз гостро постала проблема посух та недородів в СРСР. (С.35)».

Серед науковців, які сприяли поверненню упровадження наукових ідей у практику, після забуття та критики досягнень І.С. Овсінського, стали П.П. Засв (С.37), Т.С. Мальцев (С.37-38), Ф.Т. Моргун(С.39).

Отже, дійсно на пострадянському просторі активізувались розвідки з вивчення галузевої наукової думки в контексті соціально-економічних викликів епохи. А у період незалежності України з'явилась можливість неупереджено висвітлити історичні процеси. Про це свідчать системні та

комплексні роботи дослідження науковців під керівництвом М.К. Шикули [Ошибка! Источник ссылки не найден.], В.В. Лихочвора [Ошибка! Источник ссылки не найден.], В.Ф. Сайка [Ошибка! Источник ссылки не найден.], С.С. Антопця [Ошибка! Источник ссылки не найден.], та ін., які згадують концепцію «Нова система землеробства» І.С. Овсінського як передвісника появи органічного, ресурсо- та ґрунтозберігаючого землеробства (С.40).

У підсумку, джерельна база наукової праці Д.Ю. Корзуна включає неопубліковані документи та матеріали 16 фондів 2 центральних та 4 обласних державних архівів України і Російської Федерації. Проаналізовано нормативно-правові акти центральних та місцевих органів влади, галузевих відомств, протоколи засідань, звіти про роботу науково-дослідних установ та громадських об'єднань, форумів, навчальних закладів, рапорти поліцейних органів, листування, накази, списки членів загальних та місцевих сільськогосподарських товариств, співробітників галузевих науково-дослідних колективів, що дозволило відтворити загальну картину діяльності дослідника. Основою у вивченні питання стало використання опублікованих праць новатора. Дисертантом виявлено та опрацьовано 23 статті та 6 книг й брошур, що вийшли друком російською та польською мовами за авторства І.С. Овсінського. Серед публікацій виділено зокрема праці «Нова система землеробства» (1898), «Рання соя» (1898), «Економічний організм» (1897), «Нова система садівництва» (1906), «Місце під сад» (1897), «Статистичний опис маєтку Ластівці-Ісаківці» (1886). Серед джерел дисертації – періодичні видання, зокрема дослідником опрацьовано 33 (за назвами) вітчизняних і зарубіжних періодичних часописи, що дало змогу проаналізувати реакцію фахового наукового середовища на творчі пошуки новатора.

Застосування в дисертаційному дослідженні загальних принципів історизму, об'єктивності, системності, всебічності, спадкосмності та методів історичного пізнання дозволило дисертанту визначити внесок вченого у розвиток галузевого дослідництва. Враховуючи специфіку предмету дослідження особливого значення набув біографічний метод, що дозволив вийти на багаторівневе розуміння процесу інтерпретації життєвого та творчого шляху новатора. Міждисциплінарний підхід реалізовано через використання методу мережевого аналізу, який дозволяє змоделювати «мережу» зв'язків та відтворити інтелектуальний простір вченого.

У другому розділі «Життєвий і творчий шлях І.С. Овсінського» охарактеризовано передумови формування наукового світогляду вченого, професійної його орієнтації, виділено основні етапи дослідницької діяльності. Дисертантом виявлено, що наукові розробки дослідника

базувались на творчому переосмисленні теоретичних і практичних здобутків попередників. У роботі обґрунтовано, що особливості економіко-соціального становища польської сільноти Правобережжя, до якої належав І.Є. Овсінський, заклали вектор його професійної орієнтації.

Наскрізною тезою розділу є твердження, що науковий поступ І.Є. Овсінського базувався на накопичених знаннях на всіх етапах його навчальної, суспільної та професійної діяльності. Свою дослідницьку діяльність вчений розпочав із II пол. 70-х рр. XIX практикуючи у родинному маєтку в Летичівському повіті та у господарстві поміщика Д.І. Магусевича в Балтському повіті Подільської губернії (С. 103, 124). Найбільш плідний період творчого життя дослідника припадає на 1895–1909 рр., коли вийшли друком більшість його праць (С. 117-120, Додаток Д, Е). Він стає членом місцевих сільськогосподарських товариств (С.127), бере участь у галузевих форумах та виставках; пропонує свої ідеї, працюючи в якості управителя у приватних маєтках, господарстві спеціалізованого навчального закладу; закладає помологічний дослідний сад у власному маєтку та ініціює перетворення його на державну помологічну станцію (С. 95-122, 185-186).

У третьому розділі дисертації «Наукова спадщина І.Є. Овсінського» систематизовано його творчий доробок, виділено та узагальнено пріоритетні наукові напрями. Зазначено, що теоретико-методологічну основу творчих пошуків дослідника склали наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених-аграріїв. Основні складові творчого доробку І.Є. Овсінського включають вивчення агротехнічних прийомів у землеробстві та конструювання сільськогосподарських машин для ефективного їх застосування; інтродукції ранніх сортів сої; технологічних процесів вирощування плодкових культур; моделей економічного розвитку галузі. Проведений дисертантом хронологічний аналіз наукової спадщини вченого засвідчив, що найбільший сплеск його публікаційної активності припадає на 1897–1902 рр. (С. 123-206)

У 1898 р. на сторінках фахової періодики науковець-новатор представив свою концепцію агротехнічних прийомів – «Нова система землеробства» (С. 123-133). Дисертантом встановлено, що головні її положення відповідають основним принципам сучасного безплужного, ґрунтозахисного, ресурсозберігаючого самовідновлюваного землеробства. І.Є. Овсінський також розробив культиватор авторської конструкції, що заклало основи вітчизняного ґрунтозахисного енергозберігаючого машинобудування (С. 133, 148-150, Додаток Г). Дисертант, опрацювавши значну кількість історичних джерел з'ясував, що тогочасне наукове співтовариство активно відреагувало на появу «Нової системи землеробства» (С.134-137), що проявилось у численних обговореннях на засіданнях

галузевих товариств, публікаціях на сторінках фахової періодики, організації дослідів із перевірки основних положень концепції. В роботі досліджено причини невизнання офіційними науковими колами концепції І.Є. Овсінського (С. 141, 143, 145).

У підрозділі 3.2. *«Інтродукція ранніх сортів сої»* йдеться, що за результатами своєї подорожі Приамурським краєм у 1893 р., де І.Є. Овсінський ознайомився із культурою землеробства китайського та корейського населення, вчений привіз зразки ранніх сортів сої (чорної та бурої). (С.159). Впродовж 5 років (С. 161) він проводив їх інтродукцію на території Подільської губернії, отримавши рекордні для даної місцевості показники термінів дозрівання та урожайності. Для випробування ефективності культивування сої новатором було ініційовано проведення колективних дослідів у західних губерніях Російської імперії, в результаті яких були напрацьовані рекомендації щодо ґрунтово-кліматичних умов та агротехнічних прийомів вирощування культури. Дисертантом звернено увагу на внесок новатора у вивченні цієї сільськогосподарської культури та її поширенні серед вітчизняних та зарубіжних виробників (С.164-169).

Значимими для комплексного розкриття теми вважасмо підрозділи 3.3 і 3.4, присвячені науковим пошукам І.Є. Овсінського в галузі садівництва (С. 170-193). та економіки сільського господарства (С. 194-206). Адже дисертантом вперше представлено та розкрито внесок дослідника у ці напрями галузевої наукової думки.

Звертають на себе увагу матеріали підрозділу 3.3. *«Дослідження технологічних процесів вирощування плодових культур»*, де зазначено, що з 1899 р. І.Є. Овсінський розпочав дослідну роботу із садівництва, заклавши помологічний сад у власному маєтку і впродовж 10 років він там проводив досліді з акліматизацією закордонних сортів плодових дерев, визначаючи оптимальні умови освітлення, зволоження, резистентність до хвороб, смакові та товарні якості плодів; доводив ефективність вирощування садів на слаборослих (карликових) підщепах. Особливою оригінальністю відзначались творчі пошуки, присвячені науковому обґрунтуванню використання стланцевих форм плодових культур. Дисертантом визначено також внесок вченого у становлення помологічної дослідної справи на Поділлі. Зокрема, автор подас дані про діяльність І.Є. Овсінського, яка була спрямована на поширення наукових основ садівництва серед місцевого населення Подільської губернії. Корзун Д.Ю. робить висновки, з якими можна погодитися, що результати багаторічних дослідів І.Є. Овсінського дозволили сформуванню продовжувачам таких починань в Подільській губернії сортимент плодових культур для потреб краю.

Автор заявленого дослідження подав детальний аналіз напрацювань І.Є. Овсінського щодо впровадження основ кооперативного солідаризму в сільському господарстві в контексті розвитку економічної думки другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Він також визначає І.Є. Овсінського як основоположника цього напрямку в Україні. Звернено увагу, що аналізована концепція «Економічний організм» передбачала побудову такої моделі суспільно-економічних відносин, де були унормовані та врегульовані взаємини між діяльністю індивіда, суспільства (корпорація) і держави на засадах кооперування, що дозволяло би протидіяти стихійності ринкових процесів та виходу із перманентної економічної кризи.

Загальні висновки дисертаційного дослідження довершують змістовну компоненту розділів, відповідають меті і заявленим задачам. Вони є виважені та обгрунтовані. Особливо відзначається узагальнення присвячене розумінню механізмів взаємовпливу держави, громадськості та індивідуума у становленні та розвитку наукового маркетингу вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи, що було здійснене на основі аналізу ключових елементів творчої долі І.Є. Овсінського.

В цілому дисертація Д.Ю. Корзуна є комплексним, системним дослідженням внеску І.Є. Овсінського у розвиток вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи як у фактологічному, так і в концептуальному аспекті. Робота є вагомим внеском в історіографію як постаті І.Є. Овсінського, так й історії сільськогосподарської дослідної справи й розкриває перспективи подальших наукових пошуків щодо становлення та розвитку галузевого дослідництва.

Проаналізувавши зміст вступу, трьох розділів та їх підрозділів, а також отриманих результатів ми дійшли висновку, що робота виконана на належному науково-теоретичному та методичному рівнях. Мета, завдання, об'єкт і предмет чітко визначені, органічно взаємопов'язані між собою, що свідчить про комплексний підхід до розв'язання поставленої проблеми.

Відповідність змісту автореферату основним положенням дисертації. Зміст автореферату відповідає основним положенням і матеріалам дисертації, які достовірні та науково обгрунтовані.

Зауваження та дискусійні положення. В цілому позитивно оцінюючи дисертаційну роботу Д.Ю. Корзуна, її актуальність, наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, вибір методологічних підходів, історіографічної та джерельної бази вважаємо можливим висловити окремі критичні зауваження рекомендаційного характеру, а саме:

1. Аналізуючи архівні матеріали, з метою більш повної та достовірної інформації, слід було б зазначити назви, указати на кількість опрацьованих та

вперше залучених до наукового обігу архівних документів. Це дало б можливість посилити наукову новизну одержаних результатів дисертаційного дослідження.

2. Висвітлюючи реакцію сучасників І.Є. Овсінського на його творчі пошуки, дисертантом було проаналізовано значну кількість періодичних видань, що дало змогу визначити кількість публікацій, присвячених досліднику та виділити періоди зацікавленості цією персоною та його концепціями. Нам видається, що можна було б запропонувати список цих публікацій, у вигляді діаграм подати їх тематичну та хронологічну аналітику, що якісно доповнило би додатки дисертації. Водночас підкреслимо, що масив даних, залучених у роботу, цілком дозволяє в майбутньому підготувати бібліографічний покажчик праць про І.Є. Овсінського.

3. Аналізуючи сучасну історіографію автор зауважив, що у більшості праць біографічні відомості часто спотворені (С. 43). Необхідність повноти висвітлення життєвої і творчої долі І.Є. Овсінського, а нашу думку, вимагає розвінчання усталених міфів та спростування «кліше». Тому доцільно було б зупинитись на типових помилках, вказавши авторів.

4. На нашу думку, 8 завдань поставлених дисертантом забагато. Друге завдання (охарактеризувати напрацювання вчених з агрономічних питань) можна було б не зазначати, воно загальне і викликає запитання: чи достатньо розкрито у висновках дисертанта? Інше завдання, – з'ясувати особливості економіко-соціального життя польської спільноти Правобережжя у другій половині ХІХ століття на тлі національної політики Російської імперії – на нашу думку не зовсім вписується у тему й мету наукового дослідження і також якщо поставлено дисертантом, то відповідно має бути повноцінно відображено у висновках.

Водночас, висловлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації Д.Ю. Корзуна та можуть бути використані у подальшій науковій роботі здобувача, який продемонстрував творчий підхід у виборі методологічного інструментарію дослідження, хороший рівень наукової кваліфікації, уміння самостійно вести науковий пошук і вирішувати конкретні наукові завдання.

Загальний висновок про дисертаційну роботу, її відповідність встановленим вимогам ДАК Міністерства освіти і науки України. Дисертація Д.Ю. Корзуна виконана на належному науково-теоретичному рівні, є комплексним самостійним дослідженням, вирішує актуальне наукове завдання, є помітним внеском у розвиток історичної науки. Дослідження за своїм змістом, новизною, теоретичною та практичною цінністю й достовірністю одержаних результатів відповідає вимогам пп. 9, 11, 12, 13

«Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (назва постанови зі змінами, внесеними згідно з постановою КМ України № 656 від 19 серпня 2015 р. та № 943 від 20 листопада 2019 р.), а її автор заслуговує присудження наукового ступеня кандидата історичних наук зі спеціальності 07.00.07 – історія науки й техніки.

Офіційний опонент

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри біології, методології та
методики навчання

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

ПІДПИС О. Ф. Глоба
Засвідчую:
Нач. ВК